

Shëtitje në malet e Sharrit

(Maqedoni)



Prezentimi

Përpilimi : Mathieu SETTE dhe Chantal SOBRINO TAFUNELL

Fotografia : Mathieu SETTE dhe Chantal SOBRINO TAFUNELL

Realizimi : Mathieu SETTE , Chantal SOBRINO TAFUNELL dhe Yves FOUQUE

Udhërrëfyese është realizuar në partneritet me Komunën e Tetovës, Aleancën Franceze të Tetovës dhe CRET të Briançon (France),

Përmbajtja

Prezentimi	2
Editoriali	5
Shënime për informim	6
Këshilla për shëtitesit	7
VËSHTRIM I SHKURTËR I MASIVIT TË SHARRIT	9
TETOVA.....	11
SEKTORI I LUBOTENIT	13
MAJA E LUBOTENIT.....	13
LIQENI I LIVADHISË (mk. ЛИВАДИЧКО).....	14
UJËVARA E BELLOVISHTËS	15
FAUNA DHE FLORA E MASIVIT	17
BRODEC DHE LUGINA E LUMIT SHKUMBINI (mk. ПЕНА)	18
VEJCË-BRODEC.....	18
MAJA E KOBILICËS.....	19
TË JETOSH DHE BANOSH NË MALE.....	22
SHTËPIA TRADICONALE	22
BUJQËSIA MALORE.....	23
BARIU DHE QENI I SHARRIT	23
SEKTORI I LESHNICËS	24
NË BURIMET E LUMIT SHKUMBIN (mk. ПЕНА)	24
LIQENET SKAKALLËS DHE XHOLI PAFUND (mk. КАРАНИКОЛА).....	25
MALI: NJË PRAKTIKË E VJETËR NË MASIVIN E SHARRIT	27
KODRA E DIELLIT (mk. ПОПОВА ШАПКА)	28
MAJA E MALEVE TE SHARRIT : TURKU I МАHD (mk. ТИТОВ ВРВ)	28
LESHNICA E EPËRME	29
GASTRONOMIA	31
LIQENI I ZI DHE LIQENI I BOGOVINËS	33
LIQENI I BOGOVINËS DHE MAJA E MPREHTË E BRISTAVECIT	33
LIQENI I ZI.....	34
Njoftime praktike	36

Editoriali

Pak nga ne do të dinin të vendosin Maqedoninë në një hartë. Megjithatë, duke shikuar shtetet fqinje si Mali i Zi ose Bullgaria, ajo pak nga pak bëhet një destinacion me vlerë. Motoja « *Maqedonia, një vend i natyrës, një shtet i kulturës* », në faqen e parë të të gjitha broshurave turistike të shtetit, ilustron mrekullueshëm vlerat e ofruara vizitorëve në kërkim të shëtitjeve kualitative.

Kryesisht vend malor me një numër të madh masivësh që tejkalojnë 2000 metrat ajo është piksëpari një territor i mjaft i pëlqyer nga adhuruesit e natyrës dhe malit.

Por jo vetëm kaq. Por jo vetëm në kryqëzimin e lindjes dhe perëndimit, në disa hapa nga Mesdheu, në mbeturinat e Greqisë antike, nga mbretëritë e para krishtere dhe periudhës së madhe Otomane, Maqedonia gjithashtu shfaqet si shtet ku trashëgimia kulturore është mjaft e dendur dhe komplekse. Madje, në kuptimin e mikpritjes tradicionale, banorët e saj do t'ju mundësojnë të zbuloni mënyrën e rrallë dhe unike të jetuarit në Evropë.

Dhe cilat janë mënyrat më të mira që të zbulohen këto pasuri përveç se duke ecur? Nëpërmjet këtij libri ne ju ftojmë të zbuloni masivin më madhështor dhe ndoshta më mahnitës të Maqedonisë: malet e Sharrit. Në këtë territor karakteristik i cili gjatë viteve të fundit është kapluar më shpesh nga tensione politike sesa nga bukuria e tij, fillon një epokë e re. Që nga Tetova, kryeqyteti i rajonit të Pollogut, në veri-perëndim të Maqedonisë, ne ju ftojmë të zbuloni pejsazhet fantastike dhe pak të njohura.

Në mes pyjeve dhe livadheve në lartësi, nëpër kthesa të fshatrave, në hapat e arinjve dhe dhive të egra, në qetësinë e një xhamie apo të një kishe ortodokse, nëpërmjet rrugicave të animuara të fshatrave apo të fushave, lejoni veten të udhëhiqeni nëpër këtë rajon të habitshëm. Ky udhërrëfyes i parë, i realizuar në mes muajit korrik dhe tetor 2008, përshkruan disa shëtitje të bukura që duhet të bëhen në malet e Sharrit. Do të gjeni gjithashtu përshkrime dhe tekste historike, tradita, kuzhinën dhe njerëzit e kësaj pjese të vogël të Evropës.

Shëtitje të këndshme në malet e Sharrit !

Shënime për informim

- Pjesa më e madhe e shëtitjeve të këtij udhërrëfyesi janë të shënuara me të kuqe dhe të bardhë nga klubi malor Luboten. Përshkrimi i disa rrugëve jashtë shtigjeve, me numër më të vogël se në masivet franceze, do të jetë më preciz me disa ilustrime në formë hartash dhe fotografish. Disa faqe tematike i plotësojnë shëtitjet. Gjerësisht të ilustruara, ato japin një ide më precize për kontekstin historik, sociologjik dhe natyror të këtij rajoni.
- Në malet e Sharrit dhe në rajonin e Tetovës fliten gjuhë të ndryshme. Edhe pse shqiptarët janë shumicë në rajonin e Tetovës, një numër i madh i maqedonasve jetojnë gjithashtu në luginën e Pollogut, pjesa më e madhe e vendeve malore kanë toponime në gjuhën sllave. Në këtë udhërrëfyes, kemi bërë zgjedhjen e përdorimit të emrave të cilët na janë dukur me të popullarizuar për secilin vend dhe kemi vendosur përkthimin e tyre në kllapa. Për më tepër, emrat e vendeve nuk janë të shkruar fonetikisht. Do të gjeni në fund të udhërrëfyesit një përmbledhje të vogël për t'ju ndihmuar në shqiptim.
- Shqiptaret e Maqedonisë quhen thjesht Shqiptarë. Kjo ndoshta na duket e habitshme por Ballkani është një territor ku popujt dhe shtetet janë të vendosur një mbi një si askund tjetër.

Këshilla për shëtitësit

Para se të shkohet në mal duhet çdoherë të merren disa masa paraprake. Edhe nëse një shëtitje mund t'ju duket e lehtë :

- ✓ Mos udhëtoni asnjëherë vetëm,
- ✓ Informohuni për motin,
- ✓ Përgatitni rrugën nga përpara dhe lajmëroni dikë,
- ✓ Merrni pajisje të mirë:
 - Këpucë të përshtatshme për ecje (të gjata),
 - Tesha të ngrohta,
 - Mantel kundër shiut,
 - Kapelë, syza për diell dhe krem kundër diellit (dielli në lartësi është veçanërisht agresiv!),
 - Ndihmë të shpejtë (barna)
- ✓ Parashihni çdoherë një furnizim dhe një shishe ujë, bile edhe për një shëtitje të vogël.

Nëpër male nuk flitet për kilometrat e kaluara por për disnivel dhe kohën e ecur. Numërohen mesatarisht 300 metra disnivele duke u ngjitur për një orë, pak më shumë nëse ka distancë. Koha e zbritjes është vlerësuar në dy të tretat e ngjitjes. Kur caktohet “bregu i majtë” apo “bregu i djathtë” i një përroi ose lugine, ne vendosemi çdo herë në anën orografike, atë të zbritjes.

Kohëzgjatja e shetitjes mund të ndryshojë sipas formës fizike, kushtet të motit apo ato klimatike, takimeve, pauzave dhe gjithçka që takoni gjatë rrugës....

Të respektoni mjedisin: mos i pritni dredhat e shtegut, kjo i ekspozon në gërryerje, mos mblidhni lule, evitoni shqetësimin e kafshëve të egra, respektoni gardhet, kopetë (jo qen të lirë) dhe livadhet e kositura, mblidhni mbeturinat tuaja.

Disa këshilla janë specifike në masivin e Sharrit. Nëse nuk i shihni barinjte, mos ju afroni kopeve. Ato janë të ruajtur nga qentë e frikshëm të Sharrit të cilët mbrojnë dhentë nga

keqbërësit. Nëqoftëse afrohen largohuni në mënyrë të qetë. Nga ana tjetër, do të lëvizni në një rajon kufitar me një rregullore të veçantë. Do të thotë pra, mos harroni pasaportën tuaj dhe informohuni pranë Federatës Kombëtare të sporteve Malore, në klubin Malor Luboten, në zyrën e turizmit në Tetovë (kontaktet në kapitullin: informatat e nevojshme) apo pranë ambasadës suaj.

Periudha më e mirë për të ecur zgjat nga fillimi i muajit maj deri në mes të muajit tetor. Kështu, ky udhërrëfyes është realizuar gjatë verës 2008. Disa nga këto shëtitje malore në lartësi mund të jenë të rrezikshme nëse ka borë në fillim të verës apo vjeshtës. Informohuni në Federatën e Sporteve Malore apo në klubet malore dhe verifikoni apo shqyrtoni parashikimin e motit para se të niseni.

VËSHTRIM I SHKURTËR I MASIVIT TË SHARRIT

Masivi i Sharrit shtrihet përafërsisht mbi 1600 km katror, mes Kosovës në luginën e Veriut (43 % nga sipërfaqja e tij) dhe Maqedonisë në Jug (57 %). Gjeografikisht, ai është i ndarë nga lugina e Pollogut në Veri, nga fusha e Prizrenit në Jug dhe nga lumi Radika në Veri-Perëndim. Një numër i madh përrrenjsh presin masivin ku tre më të rëndësishëm janë respektivisht lumi Shkumbin (mk. Pena), Lesocka dhe Mazdraça. Ato i bashkëngjiten poshtë lumit të madh Vardar i cili tejkalon shtetin për tu derdhur në detin Egje afër Selanikut (Greqi). Dy qytete të mëdha janë të ngulitur në këmbët e masivit: Tetova në anën Maqedonase dhe Prizreni nga ana Kosovare.

Ky masiv është njëri nga më të lartit në Ballkan me 15 maja mbi 2500 m. Ai arrin pikën më të lartë Titov Vrv, 2747 m dhe shtrihet në 80 km gjatësi për një gjerësi e cila ndryshon nga 10 deri 30 km. Për Tetovën e cila është vetëm në 450 m lartësi, reliefi i maleve të Sharrit është veçanërisht i shqiptuar dhe i ka të gjitha të mirat e maleve mesatare alpine.

Rajoni është i nënshtruar në një influence të dyfishtë : klima mesdhetare në veri dhe kontinentale në jug. Temperaturat mund të arrijnë afër 40 gradë gjatë verës dhe të bien deri në -30 C në male gjatë periudhave të zgjatura.

Reshjet janë më të shumta gjatë dimrit sesa gjatë stinëve tjera, me reshje të shumta dhe të zgjatura të dëborës, një fat i madh për skiatorët dhe të qendrës së skijimit Kodra e Diellit (mk. Popova Shapka). Prej dhjetorit deri në shkurt mjegulla të dendura pushtojnë fushat kurse pjesa më e lartë e masivit mbetet shpesh e pambuluar, e pastër mbi 1600 m)

Pyjet, kryesisht të përbëra nga ahu dhe pak e shumë me pisha dhe lisa, këto mbulojnë një pjesë të gjerë të masivit në mes 600 dhe 1600 m. Mbi këtë kufi, drunjtë janë më të shpërndarë dhe ia lëshojnë vendin lëndinave. Periudha e volitshme në rritjen e bimëve nuk tejkalon tre muaj dhe flora na rikujton atë të Alpeve. Kodra të gjëra dhe shkëmbinj të lartë karakterizojnë këtë territor. Liqenet e ngrira janë të shumtë, 39 ku 25 janë të përhershëm. Më të njohurit janë: Liqeni Xholi Pafund (mk. Karanikola), Liqeni i Zi, Liqeni i Bardhë dhe Liqeni i Bogovinës, të cilët janë përshkruar në udhërrëfyes.

Flora është e pasur me përafërsisht 2000 lloje ku 150 nga ato janë të përhershme dhe fauna është e paraqitur nga një numër i madh sisorësh, zogjësh, reptilësh, amfibiesh dhe një numër i pabesueshëm insektesh që nuk janë ende të identifikuar. Shumica e gjinive të mbrojtura, të rralla në masive tjera në Evropë jetojnë ende në malet e Sharrit. Më emblematike janë ariu i murrmë, rrëqebulli dhe ujku.

Pushtimi njerëzor është shume i vjetër dhe nuk numërohen më popujt të cilët janë derdhur mbi këtë territor të vogël në zemër të Ballkanit. Këtu, Ilirët, romakët, grekët, sllavët, otomanët kanë pushtuar radhë pas radhë luginat e masivit të Sharrit. Civilizimet e ndryshme kanë sjellë shkathtësitë dhe teknikat e tyre dhe ky ndryshim kulturor është akoma prezent me xhamitë baroke të erës otomane, kishat e shekullit V, gërmadhat e qyteteve krishtere. Mbishkrimet hebraike dhe statuja e famshme e bronzit "Menada" janë gjetur gjithashtu përsëri dhe janë të ekspozuara në muzetë e Tetovës dhe të Shkupit. Me variante lokale, ndërtimi i vjetër është homogjen dhe shfrytëzon materiale lokale.

Bujqësia është akoma shume e zhvilluar dhe prodhon perime kualitative. Prezenca e madhe dhe e larte e bjeshkës favorizon të qenit bari që është një traditë e lashtë. Prodhimi i djathërave, vjelja e boronicës, kositja manuale dhe blegtoria bëjnë gjithmonë pjesë në doket dhe zakonet e fshatarëve. Përveç turizmit të lidhur me eksploatimin e qendrës së skijimit Kodra e Diellit (mk. Popova Shapka), potenciali turistik i malit është akoma i nënçmuar sepse nuk njihet sa duhet. Territori nuk është akoma i klasifikuar si zonë e mbrojtur, gjë që bie ndesh me anën Kosovare. Vetëdijësimi për brishtësinë e këtij ekosistemi malor është i ngadalshëm mirëpo një projekt për Park Nacional mbjell mjaft shpresë.

TETOVA

Në rrëzë të masivit të Sharrit, Tetova është një qytet i madh me 90 000 banorë dhe është kryeqytet i rajonit të Pollogut. Një freskë urbane me dimensione impresionuese (mbi 250m² e realizuar nga artistë nga Marseille gjatë verës 2008 zbukuron hyrjen kryesore të qytetit (nga Shkupi). Kur arrin në bulevardin Iliria i cili është i mbushur me dyqane, restorante dhe kafene fiton përshtypje të një dinamizmi të bartur nga të rinjtë, gjë që nënkuptohet për një qytet studentor. Në të djathtë të bulevardit gjendet tregu i gjelbër i Tetovës me prodhimet e shumta nga rajoni si: mjaltë, barna mjekësore, frute të thata, pemë dhe perime të stinës.

Në fund të bulevardit, sheshi qendror shënon zemrën e qytetit. Në këtë pjesë të Tetovës, Shtëpia e Kulturës është njëra nga ndërtesat e rralla të erës jugosllave e cila me skulpturat e saja përfaqëson ushtarët dhe fshatarët në punë në atë kohë. Nga qendra, qyteti i vjetër gjendet dy hapa më larg. Kopshte të vogla, shtëpi të vjetra, ndërlidhje rrugicash me kalldrëm dhe dyqane të llojllojshëm karakterizojnë këtë lagje shumë të këndshme. Kryesisht e banuar nga maqedonas ortodoks, aty strehohen kisha të shquara si Shën Kirili dhe Metodi me koleksionin e saj të ikonave (më të vjetrat datojnë nga shekulli XVII).

Në përfundim të vizitës, ju keni mundësi të ndiqni një rrugë të bukur me kalldrëm dhe të vazhdoni në pjesën e lartë e cila del në Kala, fortesë e vjetër e cila dominon qytetin (rreth një orë ecje). E ngritur në mes fundit të shekullit XVIII dhe në fillim të shekullit XIX nga guvernatori osman i qytetit, Abdurahman Pasha, fortesa prej guri jep një ide të fuqisë së vilajetit otoman të asaj kohe. Sipas tregimit të Ami Boué-së, një europian i cili kishte kaluar dhe përshkruar rajonin në vitin 1848, Pallati ishte vendbanimi i Pashait gjatë verës ku ai jetonte i rrethuar nga haremi i tij. Sapo janë bërë disa gjurmime arkeologjike dhe është e mundur që të hapet një rrugë nëpërmjet murreve të mëdhenj të kalasë, në zbulimin e kupave qiellore, kanalizimeve, pasazheve sekrete të cilat çojnë në disa salla akoma të paprekura. Si çdo vend strategjik, ajo gjithashtu jep një pamje të papushtueshme (shih fotografinë) mbi qytet dhe luginën e Pollogut në një nivel më të ulët, sikur edhe nga maja e Kobilicës në veri dhe nga lumi Shkumbin (mk. Pena) në fund të luginës.

Të kthyer në qendër, bulevardi Ilinden të drejton në brigjet e lumit Shkumbin (mk. Pena), një vend i këndshëm për një pauze kafeje atëherë kur vapa verore është shumë e fortë. Aq më shumë sepse në bregun e lumit gjenden ndërtesat më të bukura të Tetovës. Xhamia e Larme,(mosquée peinte) njëra nga xhamitë e pikturuara të fundit në Ballkan është një nga thesaret e saj. Pjesa e brendshme dhe e jashtme janë plotësisht të mbuluara me dekorime të pikturuara dhe shumë mirë të punuara, ajo është e rrethuar me mure, ndërsa mauzoleu me gurë të gdhendur mbron dy themelueset e saj, Hurshida dhe Mensura Hatun.

Një park i vogël, i ngjitur me xhaminë është shumë i çmuar nga qytetarët e Tetovës, kurse në anën tjetër, muri prej guri i cili kufizon parkun në veri, fsheh nga pamjet kureshtare rezidencën e vjetër të Pashait, një vendbanim i bukur i cili meriton më shumë se vetëm një vizitë. Në bregun lindor, banjot turke të shekullit XV me gur dhe tulla, strehojnë galerinë e arteve. Pak më poshtë lumit, një urë prej guri dhe rrënimet e medresesë së vjetër janë gjurmë tjera, më diskrete, të prezencës otomane, ndërsa kudo përreth janë të ngritura ndërtesa moderne.

Në veri të këtyre monumenteve, duke u ngjitur brigjeve të lumit, arrijmë në pjesën e vjetër të qytetit me shumicë shqiptare. Në këtë zonë gjendet rruga tregtare Abdyl Frashëri (shiko në hartë), me dyqanet e saj të cilët ofrojnë veshje të ndryshme të qëndisura për raste të veçanta sikur edhe punime lokale artizanale. Në fund të kësaj rruge gjendet shtëpia e Souleyman të V.D Alija Ixhlal ku fasada është e mbuluar me freska të vitit 1804, ndërsa rreth njëqind metra më larg gjendet muzeu i Tetovës. Ai paraqet dy ekspozita mbi historinë e rajonit në shekullin XX. Personeli i tij do t'ju jep, në anglisht, informacione precize për qytetin dhe rajonin.

Vendin e fundit në të cilin arrihet për dhjetë minuta nga muzeu dhe të cilin nuk duhet harruar është Arabati Baba Teqe. E vendosur në rrëzë të malit dhe afër varrezave myslimane të qytetit (me ngjyrë vjollce në hartë), kjo hapësirë e mbrojtur nga një mur i lartë përreth strehon një komunitet të vogël bektashi të cilët praktikojnë një islam sufist. Me një kopsht të madh, drunj qindra vjeçar, fontana, një xhami dhe një kullë të kaltër të quajtur Fatima, ky vend duket i kushtuar për meditim dhe çlodhje.

SEKTORI I LUBOTENIT

Gjatë kohë e konsideruar si maja më e lartë e rajonit, maja e Lubotenit është mali i fundit në verilindje të masivit të Sharrit. Në shpatin maqedonas, në një lartësi 1635 metra, një strehimore që qëndron e hapur çdo fundjavë nga marsi deri në nëntor mirëpret shëtitesit. Një institucion i vërtetë malor i ndërtuar në vitin 1931, ajo ishte strehimorja e parë për pionierët e ngjitjes në Ballkan. Sot, vendosja aty është shumë e shpeshtë gjatë stinës dhe jep mundësi të zbulohet kuzhina dhe mënyra maqedonase e të jetuarit.

Qasja rrugore

Që nga Tetova, merrni rrugën në drejtim të kufirit me Kosovën (Jazhincë), pastaj ktheni në të majtë kah Fshati i Vjetër(Staro Selo). Lartë fshatit ekziston një panel i klubit Luboten në të cilin është ilustruar një fotografi satelitore e cila tregon itinerarin. Mund të vendosni veturën aty afër dhe të arrini në strehimore në këmbë (dy orë e gjysmë në një pistë prej trualli) apo të ngjiteni rrugës me automjet 4x4.

MAJA E LUBOTENIT

Lartësia e nisjes : 1635 m
Lartësia më e lartë : 2499 m
Disniveli : 865 m
Kohëzgjatja e ecjes : 5 h
Vështirësia : **

Interesi:
Strehimore tipike maqedonase,
Panoramë mbi Kosovën
dhe Maqedoninë

Itinerari (me ngjyrë të verdhë në hartë) fillon pas strehimores nëpërmes një shtegu rrëfytes. Pas një gjysmë ore ecje nëpërmjet livadheve, duhet të ktheni në të djathtë, në nivelin e një degëzimi të caktuar me disa shigjeta të ngjyrosura. Në këtë bjeshkë shumë të lulëzuar, një endje për bletët, barinjte vijnë aty për ti kullotur delet e tyre. Edhe nëse itinerari është mirë i caktuar, disa kurthe janë për tu evituar. Kështu, ai ndjek për disa metra një pistë me truall por bigëzohet në të majtë mbi një shteg: kujdes që të mos vazhdoni në atë pistë. Po ashtu, në afërsi të majës, shtegu është më së paku i shënuar dhe duhet të bëni zigzage mbi luginën e malit për të arritur deri te maja. Kur arrin lartë, një panoramë grandioze e pret shëtitesin. Në veriperëndim shtrihet lugina e Pollogut

kurse më kah lindja qartë duket qyteti i Shkupit. Nga ana tjetër, në jug, rrafshina e madhe e Kosovës shtrihet në horizont me qytetin e bardhë të Ferizaj (mk. Urosevac) Për kthim, mund të kaloni nga itinerari i njëjtë, por gjithashtu duhet të zbritni deri te gryka e Lubotenit (shihni te harta). Nëse vendosni këtë të fundit, duhet të jeni vigjilent sepse ky pasazh është veçanërisht i ngurtë dhe i ngrirë, duhet të merren parasysh edhe disa vende kalamendëse. Caqet e shtegut të cilët ishin ndërprere në majë, paraqiten përsëri te gryka. Një burim uji kristalor që gjendet disa dhjetra metra më larg, ose saktësisht para se ta kaloni një kodër të bukur, e dominuar nga Kozja Karpa, ose i quajtur ndryshe “shkëmbi i dhive të egra”, i mundëson çdokujt që të freskohet. Ky shkëmb i madh (shih foton), që dallohet nga larg, karakterizon luginën jugperëndimore të malit Luboten. Ai ofron një pamje të zyrtë si ajo e hënës, duke i zëvendësuar shkëmbinjtë e gërryer, gjurmët okër dhe pirgjet shkëmbore me forma të jashtëzakonshme nën britmat çjerrëse të fajkave. Pas kësaj fillon të duket strehimorja.

LIQENI I LIVADHISË (mk. ЛИВАДИЧКО)

Lartësia e nisjes : 1635 m
Lartësia më e lartë : 2325 m
Disniveli: 690 m
Kohëzgjatja e ecjes: 7 h
Vështirësia : ***

Interesi:
Panorama e bukur dhe rruga për në majë

Itinerari

Itinerari i dytë që nga strehimorja (me të kuqe në hartë) ju çon në liqenin e Livadhisë (mk. Livadicko) që gjendet në anën tjetër të kufirit me Kosovën. I konsideruar si një itinerar i vështirë, udha ndjek në një pjesë të madhe linjën e majës së masivit. Nëse koha është e kthjellët , pamja mundëson observimin e disa kilometrave përreth, nga Maqedonia në lindje deri në veriperëndim të Kosovës. Që nga strehimorja, duhet të shkohet kah shtegu i cili mundëson të bashkohesh me grykën e Lubotenit për nga shkëmbi i dhive të egra. Kështu, në ndalesën e përcaktuar në 30 minuta prej strehimores, këtë herë do të ktheni në të majtë. Etapa e parë e ngjitjes është relativisht e butë, por duhet të kujdeseni për shëtitësit që janë duke ecur kah maja disa qindra metra më lartë dhe të cilët mund të shkaktojnë rrëzimin e gurëve. Pasi arrini te gryka, ndiqni shtegun e majtë pastaj bashkëngjiteni te maja pas disa dhjetëra minutash ecje në nivel

më të ulët nga kjo e fundit. Në kontrast me pamjen e zyrtë të luginës hënore të Lubotenit, shtegu dominohet nga gjelbërimet e mëdha të masivit të Sharrit, pyjet dhe fshatrat e banuara në luginat e vogla dhe nga larg, fushat e gjera të Kosovës dhe Pollogut. Pas dy orë ecje për nga maja , liqeni dallohet nga larg. Është i vendosur në mes maleve Tumba dhe Livadica dhe është burim i një lumi të bukur. I lulëzuar në fillim të verës, ky vend i lartë i malit është pikë takimi i preferuar në mes malësorëve të të dyja luginave. Kthimi bëhet nga e njëjta rrugë.

UJËVARA E BELLOVISHTËS

Lartësia e nisjes : 750 m
Lartësia me lartë : 1300 m
Disniveli : 550 m
Kohëzgjatja e ecjes : 4h00
Vështirësia : **

Interesi:
Ujëvarë e bukur malore

Qasja rrugore

Të arrini në fshatin Bellovishtë dhe të parkoni veturën afër kafenesë kryesore.

Itinerari

Para se të filloni ngjitjen, fshati me kulture maqedonase, ai i Bellovishtës meriton një vizitë të vogël për shkak të numrit të madh të shtëpive të vjetra, tipike për masivin e Sharrit. Ato nuk janë më të banuara përveçse në raste të ralla dhe shërbejnë posaçërisht për ruajtjen e barit, ndërsa tregojnë edhe mendjehollësinë karakteristike të ndërtuesve të vjetër të rajonit. Itinerari fillon përballë kafenesë qendrore, në nivelin e një paneli i cili paraqet ngjitjen me një fotografi satelitore. Ai e vazhdon ndjekjen i një rrugice të asfaltuar e cila shtrihet në bregun e djathtë të lumit Bellovishtë dhe pastaj tejkalon fontanën e bukur të gdhendur prej guri e cila na mundëson mbushjen e shisheve me ujë. Njëzet metra me larg, kalojmë një urë të vogël para se ti tejkalojmë shtëpitë e fundit. Rrugica kthehet në shteg dhe kthen në të djathtë përgjatë një murri të stërbushur me vegjetacion të dendur. Që prej aty, itinerari është i shënuar me të kuqe dhe me të bardhë në mënyrë të rregullt. Etapa e parë e ngjitjes, në dalje të fshatit, mundëson admirimin e një numri të madh të drunjve frutor. Kumbulla, qershia, arra dhe gështenja të mbjella skaj rrugës.

Pak më larg, futet thellë në pyjet në mes një numri të madh të lajthive, një bekim i vërtetë në orët e nxehta të ditës. Pjesa tjetër gjatë ngjitjes kalon nëpër hapësira të pastra, fusha fieri dhe kalon nën hijen e pyjeve. Pak nga pak pamja fillon të shtrihet mbi luginën e Pollogut, pastaj mbi liqenin e Vratnicës, që është pak më poshtë. Ngjitja e fundit e cila është relativisht e pjerrët dhe që kërkon një kondicion të mirë fizik gjendet pasi kapërcehet një përrua.

Në anën tjetër të majës, pas rreth njëqind metrash zbritjeje, paraqiten më në fund ujëvarat madhështore. Kjo pikë arritje panoramike përballë ujëvarave, me hije dhe me një numër të madh të gurëve të rrashtë, është një vend ideal për të mbledhur forcë. Nuk këshillohet t'ju afroheni ujëvarave derisa terreni është i rrezikshëm. Kthimi bëhet nga e njëjta rrugë. Para se të arrini në fshatin Bellovishtë, ia vlen që të ktheni në kishën Sveta Petkë. Mjafton që të kaloni urrën e parë e cila e kalon lumin nga e majta dhe të ndiqni një rrugë të shtruar me kalldrëm disa qindra metra. Prapa restorantit, në një grykë me hije të lumit janë të vendosura një kishë e vogël dhe një kishëz e vogël ortodokse. Kjo e fundit fsheh një burim, për të cilin thuhet se i shëron sytë. Ky vend është megjithatë i çmuar nga maqedonasit të cilët gjatë fundjavës vijnë për piknik të çlodhen dhe të këndojnë.

FAUNA DHE FLORA E MASIVIT

Të kalosh malet e Sharrit është gjithashtu një ikje në hulumtimin e florës dhe numrit të madh të kafshëve që e shtojnë edhe më shumë pasionin e ekskursioneve. Dhitë e egra janë të shumta dhe frekuentojnë majat, ndërsa nganjëherë një shqiponjë mbretërore në fluturim apo një ari në kthim nga një lirishtë e bëjnë ditën tuaj të paharrueshme. Përreth liqeneve dhe në luginat e hapura gjatë stinës së bukur shtrihen pafund dhjetra lule të ndryshme. Më poshtë, fusha të dendura me fier dhe ahishte pushtojnë rrëzët e pyjeve.

Kjo pasuri ekziston falë kushteve klimatike të Masivit të Sharrit, i cili është i ekspozuar ndriçimit të fortë diellor, i është nënshtruar ndryshimeve të fuqishme të temperaturave gjatë tërë vitit dhe është i mbrojtur nga erërat. Shkorret barishtore në lartësi konsiderohen si më të gjëra në Europë dhe ato kanë një sqarim: ekosistemi i tij i pasur i cili shfaqet gjatë verës, garanton kushte optimale për zhvillimin e llojeve në tërë masivin. Do të habiteni kur te shihni në ajër dhjetra shpend grabitqarë duke gjuajtur sëbashku, të shëtiteni nëpërmes plantazheve me kumbulla të mbushur dëng nga frytet apo të vjelni dredhëza apo boronica me shumicë në nën pyjet ose në luginat e hapura. Pak të shqetësuar nga njeriu, disa lloje emblematike si ujku, rrëqebulli, lundra, ariu, macet e egra, dhitë e egra, shqiponjat mbretërore, bufi i madh, thëllëza dhe fajkua pelegrin janë të prezantuar me numër të madh. Duhet edhe të përmenden disa breshka tokësore dhe një numër i madh i bretkosave. Nëpër lugina, përrenjtë janë të mbushur me trofta të mëdha. Përsa u përket jokërbishtorëvet, vetëm një pjesë e vogël dorëzojnë misteret e tyre. Është kënaqësi e madhe në këtë sezon të bukur kur boronicat janë të shumta në të gjitha luginat. Të gjithë këto lloje kanë vendosur strategji të ndryshme për mbijetesë. Ariu dimëror ka siguruar rezerva të mjaftueshme gjatë sezonit të mirë, atëherë kur kafshët tjera largohen nga mali i hapur për t'u strehuar në pyje për të gjetur ushqim që do e kenë përgjatë dimrit. Shumë nga këto lloje janë të mbrojtur apo të zhdukur në shumë masive të Europës. Megjithatë, presioni demografik dhe gjuajtjet e bëjnë këtë ekuilibër të ndjeshëm, aq sa masivi nuk është akoma një hapësirë e mbrojtur.

BRODECI DHE LUGINA E LUMIT SHKUMBINI (mk. ПЕHA)

Përpjetë qytetit të Tetovës fillon lugina më e madhe të masivit. Që prej disa shekujsh, fshatrat albanofone si Brodeci, Vejca, Veshalla, Shipkovica, Bozovca dhe Sellca pikëtojnë në dy luginat e lumit Shkumbini (mk. Pena). Në këto vende, interesi për shëtitje qëndron gjithashtu në autoktoninë e njerëzve dhe të pejzazheve të cilët ata i kanë formuar. Bujqësia është malore, e pasur dhe e ndryshme. Shtëpitë e vjetra prej druri dhe prej guri janë plotë me bar dhe korrje tjera sezonale. Në zemër të fshatrave, do të zbuloni koshere, bazene me trofta dhe kopshte të vogla. Dhe nëse ju do ta kishët fatin të ftoeni nga banorët, do të ndjeni një mikpritje të jashtëzakonshme dhe do të keni mundësi të shijoni prodhime të mrekullueshme lokale.

VEJCË-BRODEC

Lartësia e nisjes : 1070 m
Lartësia me e larte : 1262 m
Disniveli : 192 m
Kohëzgjatja e ecjes : 2h
Vështirësia : *

Interesi:
Zbulimi i fshatrave lokal
Bujqësia malore

Qasja rrugore

Që nga Tetova, shkoni në fshatin Vejcë nga e njëjta rrugë e cila ngjitet kah Kalaja (Kështjella otomane) por merrni anën e majtë në ndërprerjen e parë, disa qindra metra pas daljes nga qyteti. Tejkaloni fshatin Sellcë dhe pastaj vazhdoni deri te hyrja e fshatit Vejcë. Mund të leni veturën tuaj në hyrjen e fshatit në të djathtë të urës.

Itinerari

Kjo shëtitje e këndshme mundëson të zbuloni dy fshatra tipik me kulture shqiptare ku fshatarët shfrytëzojnë akoma me kureshtje resurset natyrore. Pra, shfrytëzoni pak nga koha juaj për t'i vizituar dhe takuar banoret e tyre. Shpeshherë, fëmijët dhe burrat e fshatit dalin nga shtëpitë apo nga kafenetë për t'i takuar të ardhurit e rinj. Disa fjalë në shqip dhe anglisht mjaftojnë për të pasur atmosferë miqësie. Pas këtyre përshëndetjeve, është shumë më thjeshtë dhe më këndshëm të endeni nëpër rrugicat e fshatit duke i admiruar feramat e bukura me arqitekturë tradicionale.

Që nga vetura juaj, duhet sëpari të ngjiteni përsëri në zemër të fshatit nga rruga kryesore deri te kafeneja. Mandej vazhdoni rrugën me kalldrëm në të majtë për disa metra. Itinerari i pjerrët i fshatit, shndërrohet në një rrugë të gjerë pas shtëpive të fundit dhe të drejton drejtpërdrejtë në Brodec. I rrethuar me thana, molla dhe kumbulla, rruga ndryshon me ngjitje dhe zbritje të rehatshme. Ofron poashtu një perspektivë të bukur drejtë luginës së Vejcës, pastaj të fshatit Shipkovicë, që gjendet përballë Brodecit, nga ana tjetër e lumit Shkumbin (mk. Pena). Duke ju afruar fshatit, dendësia e pemishteve dhe fushave, apo e mijëra pengesave të drunjve të cilët përcaktojnë livadhet apo bahçet përplot me domate të kuqe, tregojnë punën e realizuar nga njerëzit për të jetuar në këto male. Përveç drunjve frutor, kosheret e bletëve rrethojnë fushat dhe dy fontanat mundësojnë të freskohemi. Shpesh takojmë banorët e luginës me kuajt dhe mushkat e tyre të cilët i shfrytëzojnë si mjet transporti për të udhëtuar nga njëri fshat në tjetrin. Në Brodec rruga kalon nga pjesa e sipërme e fshatit (shih foto) dhe jep një pamje të mrekullueshme mbi kulmet e shtëpive dhe të xhamisë. Ashtu si në Vejcë, shumica e shtëpive janë tradicionale dhe nëse prezantohesh, kjo do të të hapë shumë dyer.

MAJA E KOBILICËS

Lartësia e nisjes : 1000 m
Lartësia më e larte : 2528 m
Disniveli : 1528 m
Kohëzgjatja e ecjes : 8 h
Vështirësia : ***

Interesi:
Panoramë, faunë, baritorët

Qasja rrugore

Që nga Tetova, merrni rrugën e cila të drejton në Kodrën e Diellit (mk. Popova Shapka) mandej ktheni në të djathtë në drejtim të Shipkovicës. Tejkaloni fshatin e parë dhe vazhdoni deri te ura nën fshatin Brodec ku do të keni mundësi lehtë të vëni veturën në vend të sigurt.

Itinerari

Shëtitje apo ngjitje e gjatë, maja e Kobilicës është pika e vjetër e kalimit në mes qyteteve të Tetovës dhe Prizrenit në Kosovë. Gjatë periudhës otomane, kjo udhë komunikimi ishte rregullisht e ndjekur, ashtu siç e dëshmon udhëtari Ami Boué në Përmbledhje itinaresh në Turqinë Europiane, e publikuar në Vjenë në vitin 1854.

“Ne u ngjitëm që nga Kalkandel [Tetovë] në majën e Kobilitza [Koblicës], një ndër majat më të larta të Sharrit. Arritëm mandej në një rrugë të pajisur me art në anën e udhës që ngjitet thikë dhe në lindje të grykës së madhe në veri të qytetit, aty ku del një përrua. Kështu kalojmë haremin veror të Pashës për të arritur më lartë në dy fshatrat shqiptar të vendosur në pjerrtësinë e maleve dhe të rrethuar me pemishte dhe fusha. I pari quhet Seltza [Sellcë] dhe është përafërsisht ballë për ballë me Schipkovitza [Shipkovicën], e cila është vendosur në bregun perëndimor të grykës. Pasi arrijmë në vendin ku gryka ndahet në dysh, ndjekim bregun e lartë të përroit i cili vjen nga N.E dhe gjendemi pra në fshatin e gegë të Veitza (Vejcë) në 3216 p. [“pied”, këmba] lartësi dhe 3 h30 prej Kalkandel. Që prej aty duhen edhe 3 h akoma për të arritur në majën e cila formon një dalje të izoluar në mes vargut në një pjesë, ku ajo është tejkaluar nga plasaritje të dyfishta të cilat dalin papritmas në Kalkandel dhe nga kjo përfundon në Prizren” (Ami Boué, Përmbledhje itinaresh në Turqinë Europiane: detaje gjeografike, topografike dhe statistika mbi këtë Perandori, Vjenë, Braumuller, 1854, Vol .I .f. 308)

Pasi keni lënë veturën në pjesën e poshtme të fshatit Brodec dhe keni arritur në hyrje të fshatit, tejkaloni lokalitetin duke u ngjitur rrugicës kryesore në të majtë të xhamisë. Në pjesën e lartë të fshatit, fillon një pistë e shenjzuar me të bardhë dhe të kuqe. Ajo ndjek itinerarin njëjtë si ai i cili çon në Vejcë mbi një pjerrtësi mjaft të ngurtë. Pas një gjysmë orë të mirë ecjeje në mes drunjve frutor dhe livadheve, arrijmë te një fontanë e shoqëruar me një bazen. Disa metra nga kjo e fundit, itinerari i bigëzuar në të majtë duke u bërë shteg, kalon nëpër fier dhe pastaj hyn në një pyll. Ngjitja është disi e ashpër nëpërmjet lajthive dhe bredhave! Në dalje të pyjeve, vazhdon me fusha të gjëra ku mund të shihet maja, sipër lartë.

Arrijmë më në fund në një rrafshnaltë me një vathë që po rrënohet dhe një çeshmë me ujë të freskët dhe ky është një vend i mire për një pauzë! Pastaj duhet të kalohet një fushë e barinjve të cilët vijnë aty për të gjetur freskinë dhe barin e pëlqyer nga dhentë gjatë muajve të nxehtë veror. Në pjesën e sipërme të fushës, shtegu zigzag në drejtim të luginës verilindore jep një rast i cili mundëson një ngjitje më të butë deri te maja shkëmbore me një pamje që nuk mund të provohet në pjesën lindore të masivit të Sharrit. Që nga kjo e fundit, mbeten vetëm 300 metra për të arritur në majë. Para 150 vjet Ami Boué përshkruante emocionet e tij:

“Panorama që nga kjo majë prej 7389 p [këmbë] është një ndër më të bukurat që mund të shihni dhe nëse pamja është e kufizuar në E dhe në O nga majat e Sharrit të cilat arrijnë 7800 deri në 8100 p [këmbë], në S.S.E, shihet Songora afër Bitoglis dhe tehu i një vargu të madh malor ndërsa gjithashtu shihet shkarazi liqeni i Ochrida, kurse në N dhe N.E e kemi përpara tërësinë e Metohisë dhe po ashtu fushë Kosovën dhe në

horizont malet Scordus apo Ipekez dhe ai i Kopnonik në Servie. Në S.E, malet duken pafund më të ulët dhe dalloheshte lugina e Vardarit. Që nga ky mal mundeshim gjithashtu te ndjekim një pjesë të madhe të rrugës që nga Kalkandel në Prizren” Ami Boué, Op.Cit.,vol.I, pp 308-309)

Që nga maja, kemi mundësi të zbresim deri te fusha e barinjve, pastaj të vazhdojmë në luginën e vogël në pjesën e poshtme e cila dërgon drejtpërdrejtë ne fshatin Brodec në hijen e pyllit.

TË JETOSH DHE BANOSH NË MALE

Njerëzit jetojnë në masivin e Sharrit që prej (pothuajse) gjithmonë ! Ato kanë zhvilluar praktika, shkathtësi dhe kushte banimi të adaptuara me jetën malore. Në luginën e cila zotëron Tetovën, një numër i madh i fshatrave (Brodeci, Vejca, Veshalla apo Bozovca) kanë ruajtur një aktivitet bujqësie, shtëpitë tradicionale, një kod rrobash dhe zakone të cilët janë duke u zhdukur kudo. Edhe pse sot një numër i madh i banorëve investon në ndërtime të reja, ato kanë pak gjëra të përbashkëta me atë që është autoktone.

Të ndjekësh këto lugina është një ftesë për kthim në të kaluarën..

SHTËPIA TRADICIONALE

Vendbanimi tradicional më i përhapur në masivin e Sharrit është një shtëpi e madhe me dy nivele. Muret e hyrjes janë prej guri dhe të mbërthyera përafërsisht në çdo metër me armaturë prej druri e cila siguron themelet fuqimisht nga çdo fatkeqësi. Ky nivel shërben për të ruajtur barin dhe për mbrojtjen e kafshëve. Kati përbehet nga tulla të thata, të lidhura me argjil, i përforcuar me dërrasa të ndara në katror të dukshëm të cilat mbajnë ndërtesën.

Një ballkon prej druri i quajtur “çardak” është i arritshëm me shkallë nga jashtë. I thellë dhe i mbrojtur nga kulmi, aty gjatë muajve të verës thahen specat, qepët, hudhurat dhe prodhime tjera nga toka. Është gjithashtu vendi ku fshatarët thurin dhe fabrikojnë objektet e përditshme. Kulmet katër anësh janë tradicionalisht prej kashte ose prej gurëve të rrafshët, të vendosur me mendjehollësi, edhe pse sot ato janë shpesh të zëvendësuara me tjegulla. Në anën e pasme të shtëpisë, pulat, patat, qentë dhe lepujt përzihen me njerëzit. Koshere dhe kopshte të vogla janë shpesh të vendosur shumë afër vendbanimit. Sipas vendeve, shtëpia është e mbrojtur prej vështrimeve të jashtme nga një murr rrethues i cili nga ana e kundërt mbetet i rrethuar me kopshte. Sot, shumica e banorëve ndërtojnë shtëpi të reja me tulla dhe i rruajnë të vjetrat për korjet dhe bagëtinë. Kati i lartë shërben pra për hambar dhe ruajtjen e barit dhe ai i poshtmi mirëpret kafshët.

BUJQËSIA MALORE

Mali është akoma gjerësisht i shfrytëzuar në rajon. Edhe në pjerrtësitë e thepisura, fushat janë të korrura për të siguruar rezerva të mjaftueshme të barit për të ushqyer dhentë gjatë muajve të gjatë të dimrit. Që nga gjysma e korrikut, mullarë të mëdhenj thahen në diell para se t'i zbresin në fshat me mushka dhe kuaj. Këto të fundit kanë mbetur si mjet i privilegjuar transporti për t'u zhvendosur në mal. Të vegjël dhe të fortë, ato i mbartin fshatarët në pjerrtësitë më të thikta dhe kanë për detyrë t'i dërgojnë korrijet nëpër hambarë. Rreth shtëpive, kopshtet perimore janë të madhërishëm, me domate, speca, misër, patëllxhana, kunguj, kungulleshka dhe groshë. Është e panevojshme të thuhet që këto perime të kultivuara pa plehra kimike janë të shkëlqyeshme ! Më lartë, një numër i madh kumbullash, mollash, thanash, qershishë, arash, bajamesh....janë mbjellur dhe shfrytëzuar. Frytet e tyre do të thahen apo transformohen në reçel apo *raki* të nevojshme për ta kaluar dimrin në kushte më të mira. Të gjitha këto praktika u japin gjallëri dhe mikpritësi këtyre fshatrave.

BARIU DHE QENI I SHARRIT

Pastoralizmi është aktiviteti tjetër i madh rural. Gjatë verës një numër i madh i dhenve bëjnë vajtjen në veri deri në malet e Sharrit ku bari është i bollshëm dhe me kualitet të lartë. Dikur, kjo praktikë ka qenë burim kryesor i rajonit ashtu siç e dëshmojnë recitalet e udhëtareve apo mbetjet imponante të fshatit Galiçnik, të cilat datojnë që nga shekulli XIX (më në jug të masivit të Korabit). Një legjendë tregon se dhentë formonin një vijë të pandërprerë që nga masivi i Sharrit deri në portin e Selanikut në Greqi. Para dhjetra vitesh, disa qindra mijë dhen ishin të rritur për mishin e tyre dhe për prodhimin e djathit. Sot, “ dërgimi për të veruar ” është më pak i zhvilluar, por një numër i madh i bagëtisë vazhdon të kullojë në sezonin e mirë dhe disa stane të bukur të barinjve janë të ngulitur nga të dyja anët e luginave. Bagëtia nga grabitqarët është e mbrojtur prej qenit të Sharrit. Ky qen i madh , emblemë e masivit dhe i njohur nën emrin e tij që prej vitit 1957, është me të vërtetë impresionues nga madhësia dhe agresiviteti i tij.

SEKTORI I LESHNICËS

Leshnica është një vend i lartë malor në masivin e Sharrit. Çdo vit, një numër i madh i shëtitësve ngjiten atje, pikërisht vikendin e parë të muajit gusht, ditë feste kombëtare në Maqedoni. Dikur, në lirishtë të madhe të shtrënguar në buzë të lumit Shkumbin (mk. Pena) dhe të vendosur në mes pyjeve dhe shkëmbinjëve të lartë, fshiheshin tre shtëpitë e bukura prej guri dhe druri: njëra për peshkatarët, tjetra për kufitarët dhe e fundit për shëtitësit. Ashtu sikur edhe infrastrukturat tjera malore, gjatë konfliktit të vitit 2001, ato kanë shërbyer për strehim ndërsa vendi është krejtësisht i caktuar për të kaluar një natë nën tendë. Leshnica është e lidhur me një pistë (për vetura të vogla) me qendrën turistike dimërore Kodra e Diellit (mk. Popova Shapka) apo me fshatin Bozovcë. Janë të shumtë banorët e luginës të cilët vijnë kalojnë ditën për të peshkuar trofta në përrua ose thjeshtë për një piknik të shoqëruar me një shëtitje nëpër rrethinë.

Qasja rrugore

Që nga Tetova shkoni në drejtim të qendrës turistike dimërore Kodra e Diellit (mk. Popova Shapka), kaloni fshatin turistik të qendrës dhe vazhdoni mbi një pistë prej trualli, por me kusht që të keni veturë të vogël apo 4x4. Opsioni më i mirë mbet të lidheni me Leshnicën në këmbë (shihni sektorin e Kodrës së Diellit).

NË BURIMET E LUMIT SHKUMBIN (mk. ПЕНА)

Lartësia e nisjes : 1450 m
Lartësia më e lartë : 2325 m
Disniveli: 875 m
Kohëzgjatja e ecjes: 7h
Vështirësia: **

Interesi:
Fauna, përrrenjtë, flora, ujëvara

Itinerari

Kjo rrugë mundëson që të ngjitesh përsëri në burimet e lumit Shkumbin (mk. Pena), simbol i qytetit të Tetovës, në mes dy luginave të egra shkëmbore. Që prej Leshnicës, duhet të merret rruga përpjetë bregut të djathtë të lumit. Pas disa qindra metrash, itinerari është me caqe të bigëzuara në të majtë të shpatit të malit për të evituar shtratin e lumit i cili është bërë i pakalueshëm. Më vonë, pas disa minutash, ai bashkohet përsëri

me përroin dhe ngjitet përsëri me luginën përballë një shkëmbi, gjithmonë në bregun e djathtë. Një panel përcakton dy drejtime. Duhet të merret ai nga ana e djathtë kah Gjini Beg-i he pastaj të kalohet një pjesë e pyllëzuar mjaft e tendosur. Bimësia është e dendur dhe duhet të keni kujdes që të mos humbni shtegun. Nëse kaloni këndej kah fundi i muajit gusht dhe nëse jeni amator i mësuar, do të gjeni shumë kërpudha. Shtegu gjen përsëri lumin Shkumbin (mk. Pena) i rrethuar me shkëmbinj impresionues. Shkojmë rrëzës së rrjedhës me kanjone të vegjël, me ujëvare të shumta dhe një ujë të tejdukshëm i cili nxit për një zhytje. Nga njëra anë në tjetrën, gjatë sezonit të mirë (në mes të muajit gusht) mund të gjeni boronica dhe manaferra me shumicë.

Dhitë e egra janë të shumta dhe me pak fat do të mund të shihni disa prej tyre në majat përreth. Shqiponja mbretërore dhe një numër i madh i fajkuajve fluturojnë vazhdimisht mbi majat e luginave. Këto të fundit përfitojnë nga lëvizjet ajrore për të qëndruar në vend dhe të observojnë gjahun e tyre të ardhshëm para se të vërsulen mbi të.

Duke lënë këtë luginë, itinerari bigëzohet në të majtë, përderisa një panel tregon kryqëzimin. Nga kjo pikë, duhet të ngjitesh në një grykë e cila ofron një pamje që nuk mund të pushtohet kah lugina veriore e Titov Vrv-it maja e dytë më e lartë në vend. Për t'ju bashkuar grykës, ngjituni në pjerrtësinë e thiktë e cila pret drejt shpatës së malit me bar. Kur arrini lartë, kaloni në të djathtë dhe bashkoheni me një liqen të vogël aty lartë luginës së ngritur. Nga liqeni, ju mbetet vetëm të zbrisni luginën. Gjatë kthimit mos anashkaloni një ujëvarë të bukur e cila gjendet pas një stani në njërin nga pasazhet më të thiktë të luginës. Poshtë dallohet fillimi i shtegut dhe lumi Shkumbin (mk. Pena) dhe pastaj lirishtja e Leshnicës.

LIQENET SKAKALLËS DHE XHOLI PAFUND (mk. КАРАНИКОЛА)

Lartësia e nisjes : 1450 m
Lartësia më e lartë 2320m
Disniveli: 870 m
Kohëzgjatja e ecjes: 5 h30 Skakallës, 6h Xholi pafund dhe 7h të dy liqenet
Vështirësia: **

Interesi:
Liqene, përrenj malorë,
faunë (kamoshtë, arinj...)

Itinerari

Kjo shëtitje apo ngjitje mundëson të zbuloni tre liqene të bukur në afërsi të vijës kreshtë e cila është formuar nga majat më të larta të masivit. Që nga Leshnica, duhet këtë herë të ndjekësh pistën e cila gjendet poshtë lirishtes në bregun e majtë të lumit. Gjatë pjesës

së parë të itinerarit duhet pra të ngjiteni përsëri një gjysmë ore të mirë në pyll mandej nëpërmjet disa fushave të fierit të kufizuara me livadhe. Kur arrini në një pjesë të rrafshët, itinerari bigëzohet shpejt në të majtë dhe ndahet nga pista me truall në një shteg. Ngjituni pastaj drejt mbi një pjerrtësi të ngurtë të mbuluar me gëmushe. Disa minuta më vonë, shtegu ribëhet i dukshëm dhe zigzagë në pjerrtësitë e malit. Lugina e liqenit Skakallës, më i afërta, është ajo e cila gjendet më në të majtë. Në këtë sektor, barinjët shfrytëzojnë luginën gjatë verës për t'i ushqyer kafshët e tyre dhe në sezon të mirë., do të shihni disa dhjetëra fshatarë të pajisur me "krehura" duke vjelë boronica nëpër luginat e ashpra. Të shoqëruar me kuaj të fortë, ato zbresin pastaj të shesin kokrrat rreth rrugës apo nëpër pazare.

Shtegu është relativisht i lehtë për tu ndjekur dhe ka një pjerrtësi të butë. Një kryqëzim është i sinjalizuar me një panel me dy mundësi : liqeni Xholi Pafund (mk. Karanikola) duke e marrë anën e djathtë dhe ai i Skakallës nëse vazhdoni drejtë. Mbetet pra një orë ecje për t'ju bashkuar liqenit Skakallës me një pjese të ngurtë ku do të duhet ndonjëherë ti përdorni edhe duart.

Liqeni i fundit është njëri nga më të vegjëlit dhe më të cekëtit e sektorit, por ai ka shumë karakter. Kështu, ujëvara madhështore prej akulli e rrethojnë ate deri në fillim të verës. Kur arrini këtu, nëpër kreshta mund të vazhdoni deri te liqeni Xholi Pafund (mk. Karanikola) por shtegu nuk është i shënuar. Një eksperiencë e mirë malore dhe një hartë (shih udhërrëfyesin) janë të rekomanduara. Nga Titov Vrv-i dhe kulla e tij në jug të Kobilicës dhe kulmi i tij i shkëputur në veriperëndim, pamja mbi masivin e Sharrit është përkundrazi e mrekullueshme.

Për të arritur atje nga një shteg, duhet të zbritet përsëri te paneli i cili tregon kryqëzimin në mes dy liqeneve dhe të merret drejtimi kah liqeni Xholi Pafund (mk. Karanikola). Në këtë rast, duhet të ngjiteni në bregun e majtë të lumit për të dalë nga lugina, të kaloni një tjetër rrëke në një rrafshinë para se të nisni linjën e kreshtës deri te gryka e Sheremetnicës. Liqeni është i dukshëm në pjesën e poshtme. Do të keni mundësi të ngjiteni përsëri deri te kreshta kryesore për të admiruar një tjetër liqen i cili gjendet përpjetë liqenit Xholi Pafund (mk. Karanikola). Edhe njëherë, pamja është e shkëlqyer. Parathënie për peshkatarët amator, trofta ka plotë! Të merret itinerari i njëjtë për t'u kthyer.

MALI: NJË PRAKTIKË E VJETËR NË MASIVIN E SHARRIT

Praktika malore është relativisht e vjetër në malet e Sharrit. Nëse në shekullin XIX janë ekspeditat shkencore të cilat defilojnë në malet e Sharrit, krijimi i klubit të parë malor në Maqedoni është klubi *Luboten* i cili daton nga viti 1925. Në këtë epokë, shumica e anëtarëve vinin nga Beogradi, kryeqyteti i Mbretërisë Serbe, Sllovene dhe Kroate ku rajoni i Tetovës bënte pjesë. Mali Sharr është pra vendi pionier i bjeshkatarisë dhe skijimit në Ballkan. Në vitin 1929, në Popova Shapkë hapet seksioni i parë i skijimit dhe mandej janë ndërtuar strehimoret e Lubotenit në vitin 1931, ndërsa pas tij ai i **Popova Shapkës** në vitin 1934, dy të parët në Maqedoni. Nëse Lufta e Dytë botërore ngadalëson shumë përpjekjet e saj, të gjitha strehimoret e shkatërruara gjatë luftës ishin rindërtuar. Nga viti 1947 deri në vitin 1957, shteti jugosllav do të vendos në veprim mjete të konsiderueshme për zhvillimin e praktikës malore. Me mbështetje lokale të klubit Luboten, i cili ishte i ngarkuar për rindërtim, është ndërtuar strehimore e re në Jellak, hoteli Popova Shapka dhe disa tjerë rreth disa qendrave dhe në majat më interesante (Titov Vrv, Gijini Beg-i... Kjo “epokë e bukur” është e simbolizuar nga themelimi apo ndërtimi i kullës Titov Vrv në majën më të lartë të masivit të Sharrit në vitin 1957. Një manifestim tjetër nga ky dinamizëm është organizimi i takimeve malore në mes klubeve nga tërë Jugosllavia në Leshnicë në vitin 1954 dhe në Titov Vrv në vitin 1980, traditë e cila zgjat akoma, pavarësisht nga dislokimi i Federatës Jugosllave. Gjatë kësaj periudhe, Kodra e Diellit (mk Popova Shapka) shndërrohet në një nga qendrat kryesore për skijim në Jugosllavi dhe me një infrastrukturë kualitative, sikur që është teleferiku i cili lidh qytetin e Tetovës me qendrën e skijimit. Fatkeqësisht, pas pavarësisë së Maqedonisë, pak investime janë realizuar në turizëm, ndërsa lufta e vitit 2001 është përgjegjëse për shkatërrimin e strehimoreve të bukura dhe për atë që teleferiku dhe këto male të bukura të futen në harresë për një kohë.

KODRA E DIELLIT (mk. ПОПОВА ШАПКА)

Kodra e Diellit (mk. Popova Shapka), në lartësi prej 1700 metrash, është qasja më e shkëlqyeshme drejt masivit të Sharrit. Skijimi është një traditë e vjetër pasi shumica e fotografive nëpër arkive tregojnë skiatorët e parë në Kodrën e Diellit (mk. Popova Shapka) në vitet e tridhjeta. Skijimi është veçanërisht interesant sidomos nëse merren parasysh më shumë se 15 pista ekzistuese të cilat ishin më të frekuentuarat në Jugosllavinë e Titos. Nëse infrastruktura ka filluar të vjetrohet, mijëra persona nga Maqedonia dhe turistë vijnë të shijojnë me kënaqësi rrëshqitjen dhe diellin, atëherë kur qytetet janë të mbuluar me një mjegull të dendur.

Gjatë verës qendra është më pak e frekuentuar përveçse kur nxehti është i padurueshëm nëpër rrafshina. Aq më tepër sepse pozita qendrore e masivit mundëson të bashkohesh me disa vende emblematike si Leshnica, liqeni i Bogovinës apo malet Turke (Titov Vrv - dikur Turku i Madh, Turku i Vogël dhe maja e Bakardanit)

Qasja rrugore

Që nga Tetova, merrni rrugën për në Kodra e Diellit (mk. Popova Shapka).Kur arrini te qendra, kujdes mos të shkoni në fshatin privat të ndërtuar në të djathtë të hyrjes së qendrës. Duhet të vazhdoni deri te kështjellat dhe hoteli Popova Shapka para se të parkoheni në njërin nga parkingjet e shumtë përreth.

TURKU I MADH (mk. ТИТОВ ВРВ : MAJA I MALEVE TË SHARRIT

Lartësia e nisjes : 1600 m
Lartësia me e larte: 2749 m
Disniveli : 1047 m
Kohëzgjatja e ecjes : 8 h
Vështirësia: ***

Interesi:
Panoramë, faunë, histori

Itinerari

Duke u nisur nga hoteli Popova Shapka, ngjitja është mjaft e rrëpirë, nën teleferikët e qendrës. Pas gjysmë ore ecje bashkohemi me një pistë të gjerë prej bari gati se të sheshtë e cila mundëson të kundrosh pa mundim qendrën e skijimit dhe luginën e Pollogut. Keni kujdes, pista të çon në liqenin e Bogovinës për 5 orë ecje, por jo duke

kaluar nga maja. Pra, keni kujdes te kryqëzimi, identifikoni mirë rrugën dhe ndiqni itinerarin i cili bigëzohet në anën e djathtë të Titov Vrv-it dhe dy majat tjera të mëdha të masivit, Turku i vogël dhe mali Barkardan. Këto tre maja janë të quajtura mali si “ Tri Chin” (me tre koka) ose edhe mali i Turqve . Ky emërtim është dhënë nga banorët e Gostivarit për të evokuar klimën e paqëndrueshme në këto maja, në imazhin e mbretërve të tyre otoman të asaj epoke. Shtegu përparon me disa përpjetësi mjaft të rrëpira deri te një rrafshinë të bukur. Nuk rrezikoni të humbeni sepse shtegu është i shënuar me disa kunj të bardhë dhe të kuqë të cilët duken nga larg dhe kjo është mënyre e mirë për sigurimin e shëtitësve kur bora është akoma prezentë në fillim të verës apo kur mjegulla është akoma e dendur. Vazhdoni për disa metra mbi rrafshinën para se të merrni anën e majtë për të harkuar në malin Bakerdan dhe të arrini në rrëzë të Titov Vrv-it. Maja e Turkut të Vogël dhe ajo e Titov Vrv-it me kullën e saj të bukur dhe të rrumbullakë ngrihen në mënyre madhështore përpara shëtitësve. Maja më e lartë e thepisur jo kufitare e Maqedonisë me 2747m, e ka ndërruar shumë herë emrin sipas dëshirës së raporteve të fuqisë dhe nga aleancat politike të cilat e kanë sunduar këtë territor. Gjatë epokës otomane, ishte Turku i Madh. Pas rënies së perandorisë, ai e ruajti emërtimin e vet para se të riemërtohej zyrtarisht në vitin 1934 në Aleksandër Vrv (Maja e Aleksandrit) në shenjë mirënjohje ndaj mbretit të mbretërisë Kroate, Sllovene dhe Serbe në të cilën ishte ribashkuar një pjesë e Maqedonisë, nën emrin Serbia e Jugut. Duke pasur parasysh se pas Luftës së Dytë Botërore, të gjitha gjurmët e mbretërisë ishin zhdukur, ai riemërtohet përsëri Turku i Madh para se më në fund të emërohet maja e Titos ose Titov Vrv në vitin 1953. Një kullë e cila ka nevojë të restaurohet, atëhere ishte ndërtuar në homazh të babait të Jugosllavisë. Në ditët kur koha është e mirë, në perëndim do të keni mundësi të shihni majën Korab, pika më e lartë në Ballkan dhe në Veriperëndim majën Luboten, maja e fundit e malit Sharr. Kthehuni nëpër itinerarin e njëjtë.

LESHNICA E EPËRME

Lartësia e nisjes : 1700 m
Lartësia me e lartë: 2160m
Disniveli : 460 m
Kohëzgjatja e ecjes: 4 h
Vështirësia: *

Interesi :
Stane, shkëmbinj

Itinerari

T'i bashkohesh Leshnicës që nga Kodra e Diellit (mk. Popova Shapka) domethënë që duhet të bashkosh dy vende emblematike të maleve të Sharrit, qendrën historike për skijim, pioniere në të gjithë Jugosllavinë e vjetër, si dhe lirishtën mistike, tokë e parapëlqyer e të dashuruarve të natyrës. Që nga hoteli Popova Shapka, në rrëzë të stacionit, bashkohuni me pistën e cila ngritet mbi fshatin privat . Kjo pistë prej trualli me një pjerrësi të butë është e përshtatshme me 4x4 dhe të çon drejtpërdrejtë në Leshnicë.Gjithacka është e shënuar për shetitësit. Por këtu ju propozojmë një variant shumë më madhështor nga Leshnica e epërme.Itinerari ofron qasje në disa lugina të shtrënguara, në disa stane dhe mundëson të shihet Titov Vrv-i dhe majat fqinjë të larta. Pas një ore të mirë mbi pistën kryesore, duhet të merrni anën e majtë, në nivelin e një stani të madh barinjsh të vendosur poshtë udhës. Që nga ky kryqëzim, shtegu është i shënuar me caqe. Ngjituni mandej deri në Shalë, aty ku në nivel më të ulët përsëri paraqitet një stan i ri i ndërtuar në një pjesë të gjërë të luginës e quajtur poashtu “ Leshnica e epërme” (shih foton). Duke vazhduar në këtë luginë për nga maja, është e mundshme edhe qasja për në Titov Vrv. Por për t’u bashkuar me Leshnicën, zbritni në luginën në mes shkëmbinjëve dhe mëpas në pyll. Lirishta, arushat, lumi i saj dhe sharmi i papërshkrueshëm ju mirëpresin....

GASTRONOMIA

Kuzhina rajonale e Tetovës, kryesisht ballkanike, është rezultat i një përzierje në mes kuzhinës perëndimore dhe asaj orientale.

Një nga karakteristikat e saj është përdorimi i prodhimeve sezonale. Gjate verës, maqedonasit çmenden pas numrit të madh të sallatave të përbëra nga perime lokale, kurse gjate dimrit, ushqimet e gatuar janë të patjetërsueshme. Tetova është pikërisht e njohur në nivelin kombëtar për *Tafçe gravçen*, ushqim i përbërë nga grosha e jashtëzakonshme e Tetovës, e vendosur në furë por në një enë prej bote (kjo jep emrin e ushqimit), e cila është veçanërisht e pëlqyer gjatë mbrëmjeve dimërore.

Ngrëniyet mund të fillojnë nga një para haje *meze* (nga persishtja *maze*, “të shijosh”). Kjo vepër është shumë komplete me disa produkte lokale si ullinjë, djathi, specat e gjelbër, sarmat (gjethe rrushi të mbushura me mish të bluar dhe oriz), apo *byrek* (pastiçeri me kripë me bazë djathi, mish të bluar, spinaq apo me kërpudha) dhe sallatat. Dy sallatat më të popullarizuara janë ajo e shopit, kombinim domatesh, kastravecash dhe djathë dhensh i bluar mbi sallatë.

Sallata tjetër klasike e njohur është *Makedonska* e cila përveç produkteve të lartpërmendura, përmban edhe qepë dhe specat të freskët apo të pjekur.

Mezet janë shpesh të shoqëruara me një lloj alkooli, me raki, ku më e popullarizuara është *zhollta*, (fjalë për fjalë “e verdhë”). Të tjerët preferojnë *mastikën* (liker uzo që shërbehet i ftohtë me akull) ose varianti i saj grek, *ouzo*. *Rakija* përfitohet duke i distiluar pemët (kumbulla apo rrush në Tetovë) dhe i afrohet 40 shkallëve.

Ushqimi është kryesisht i përbërë nga mishi, e ngandonjëherë edhe nga peshqit. Maqedonia ofron një zgjedhje të gjerë për gatimin e mishit të pjekur. Më të njohurat janë *qebapët* (një përzierje e mishit të bluar dhe erëzave dhe kanë formë të zgjatur), *pleskavica* (gati si qebapët), *Pleskavica e Sharrit* (e mbushur brenda me djath *kashkavall*), *uvijaqi* (një mbështjellës prej mishi të dërrit dhe me djathë në brendi) apo *mushkëri*. Troftat përgatiten me patate të fërguara dhe janë mjaft të kripura.

Ajvari, lloj avjari prej specave të zier, është një ndër parahajet më të popullarizuara në Ballkan. Përgatitja e tij e cila bëhet gjatë muajve shtator dhe tetor, është një mundësi e vërtetë për festë, ndërsa nuk mund ti shmangesh takimit familjar pa pasur pretekst.

Atëherë rrugët shndërrohen në të kuqe dhe të parfumuara dhe kjo është një ëndje e vërtetë. Do të keni mundësi ta bleni në secilin dyqan të vogël edhe pse kualiteti nuk është ai i *ajvarit* të bërë në shtëpi.

Pjatat mund edhe të shoqërohen me birrë dhe verë. Shumica e verërave maqedonase vijnë nga rajoni i Tikveshit ku vreshtat prodhojnë vëren e kuqe, rozenë dhe të bardhën të cilat meritojnë të jenë më të njohura. *T'ga za jug* ("Nostalgjia/mërzia për jugun"), një verë e kuqe e cila mban titullin e një poeme të Konstantin Miladinovit (1830-1862) është njëra prej tyre. Birrat lokale janë të një kualiteti të mirë, sidomos ajo e Shkupit (mk. *Skopsko*) e cila është simbol kombëtar, birraria e së cilës është themeluar në vitin 1924 në Shkup.

Ushqimet zakonisht përfundojnë me një kafe apo me ëmbëlsirë. Mjalta e rajonit është me kualitet të shkëlqyeshëm dhe shërben si bazë për shumicën e ëmbëlsirave lokale. Jogurti dhe qumështi i fermentuar janë të caktuar për të shoqëruar byrekun apo pastiçeritë tjera të kripura.

Dy lloje të kafes janë shumë të pëlqyera. Kafeja *ekspreso*, shpesh mjaft e rëndë dhe "kafeja maqedonase", një emërtim kombëtar i kafes turke.

Përgatitja e kësaj të fundit i nënshtrohet një rituali të vërtetë. Në vend të parë, duhet të vendosni ujë të nxehtë në një xhezve. Kur uji vlon, e përziejme ngadalë me disa lugë kafe dhe presim që të ngrihet në sipërfaqe. Pasi e përsërisim tre herë këtë operacion, kafeja mund të shërbehet. Mos harroni të pritni që llumi i kafes të bjerë në fund të filxhanit para se të konsumohet ! Mund gjithashtu të merrni një çaj ku *Çaji i malit* dhe *Çaji maqedonas* (përzjerje të çajit) janë më të popullarizuarit. Keni kujdes, nëse kërkon një çaj, gjithmonë do t'ju shërbehet vetëm një infuzion, përveçse nëpër hotelet e mëdhenj.

LIQENI I ZI DHE LIQENI I BOGOVINËS

Liqeni i Zi dhe liqeni i Bogovinës janë ndër liqenet më të thellë dhe më të mëdhenj në masivin e Sharrit. Të ndarë nga maja Brestavec, në lartësi prej 2675 m, ato meritojnë një apo dy ditë të mira për tu ngjitur në këtë mjedis ku vetëm prezenca e disa barinjëve dhe dhenve të tyre mund të prish hapësirën natyrore e cila është veçanërisht e ruajtur.

Qasja rrugore

Që nga Tetova, merrni rrugën për në fshatin Bogovinë. Disa qindra metra para fshatit ktheni në rrugën për në Novo Sellë (në të djathtë saktësisht pas stadiumit të futbollit). Parkoni veturën në qendër të fshatit.

LIQENI I BOGOVINËS DHE MAJA E MPREHTË E BRISTAVECIT

Lartësia e nisjes : 1300 m
Lartësia më e lartë: 2675 m
Disniveli: 1375 m
Kohëzgjatja e ecjes: 5 h (deri te liqeni)
Vështirësia: **

Interesi:
Liqenet, pamja, barinjtë

Itinerari

Kjo shëtitje e parë na mundëson të zbulojmë liqenin e Bogovinës dhe pastaj të ngjitemi kah maja e Bristavecit, e cila është shumë e anuar kah lugina e Pollogut. Që nga Novo Sella, duhet së pari ti bashkoheni kanalit të masivit të Sharrit i cili gjendet disa qindra metra mbi fshat. I ndërtuar në vitin 1953, ai drejton disa ujëra të masivit deri te liqeni artificial i Mavrovës, rreth 40 kilometra nga këtu.

Ai është i mbuluar nga një pistë e cila ngrihet mbi luginën e Pollogut, shumë e pëlqyer nga amatorët çiklistëve të cilët gjatë ditës bashkojnë Gostivarin dhe Kodrën e Diellit (mk. Popova Shapka). Pasi arrijmë te kanali, duhet të ecim deri te një përrua në fund të luginës (në të majtë). Itinerari është i shënuar sipër një pende të vogël.

Shtegu vazhdon në të majtë të lumit dhe vazhdon edhe disa qindra metra për tu futur mëpas thellë në pyll. Ai është i shënuar por shenjat janë pak të vjetëruara. Pasazhi i parë pak i dukshëm paraqitet në dalje të pyllit. Një shkëmb i madh pengon vazhdimin rreth lumit dhe duhet pra të ngjitemi në të djathtë, përballë një pjerrtësie për disa qindra

metra për t'ju bashkuar shtegut tjetër. Në nivelin i një dege te lumit, itinerari i shënuar duket sikur futet drejtë një lugine tjetër dhe malit të Turqve (shih foton). Duhet sigurisht të ecim disa dhjetëra metra në këtë drejtim por gjithsesi se duhet kthyer përsëri në të majtë për të marrë edhe njëherë rrugën për nga lugina kryesore për të arritur te liqeni. Pasi i tejkalojmë këto kurthe të vogla, shtegu mundëson të admironi në pjesën e poshtme grykat e thepisura ne rrjedhe te përroit. Më lartë, në qendër të një cirku të bukur malor, liqeni pak i thellë është në një të tretën e tij i mbuluar me kallam. Ai ofron një hapësirë të bukur për të pushuar për ato të cilët preferojnë të ndalen këtu apo një ndalim të këndshëm për ato më me përvojë ku qëllimi është ngjitja në majat më të larta. Njëra prej tyre është maja e Bristavecit e cila arrin pikën më të lartë në 2675 m me një panoramë madhështore. Për të arritur në majë nuk ka asnjë shteg. Më së miri është të kalohet lumi saktësisht tatëpjetë liqenit pastaj të vazhdohet në të djathtën e shkëmbinjve të cilët ngrihen para jush. Duhet pastaj të degëzoni dhe tejkaloni krejt luginën në të majtë duke kaluar mbi disa çatme deri te një kreshtë e re. Kur arrini te kjo e fundit, ngjituni deri te maja duke e ndjekur brinjën në të djathtë. Për të realizuar këtë ngjitje nevojitet një përvojë e mirë malore. Nëse ajo nuk është veçanërisht teknike, pjerrtësia është ndonjëherë e vështirë në majë dhe në disa pasazhe duhet të përdoren edhe duart. Në majë, siç ndodh shpesh në masivin e Sharrit, pamja ju bën shpejtë të harroni të gjitha vështirësitë e kaluara.

Do mundeni të zbrisni kah liqeni i Zi apo të riktheheni duke ndjekur përsëri hapat tuaja.

LIQENI I ZI

Lartësia e nisjes: 1300 m
Lartësia më e lartë : 221 m
Disniveli: 870 m
Kohëzgjatja e ecjes : 8 h
Vështirësia : **

Interesi:
Fauna, liqene malore, kanale

Itinerari

Ashtu sikur ngjitja për në liqenin e Bogovinës, udhëtimi kalon nëpër pistën e cila mbulon kanalën e Sharrit por tejkalon këtë herë pikënisjen e udhëtimit të Bogovinës. Duke vazhduar nëpër pistë, do të kryqëzoni një numër të madh rrëkesh dhe do të dilni mbi disa shtëpi fshatarësh të vendosura në pjerrtësi. Ecni në luginën përballë fshatit Novo Sellë. Edhe disa qindra metra dhe do të duhet të lëni pistën duke e marrë anën e djathtë deri te një rrafshnaltë e cila gjendet përpjetë disa drunjëve. Një numër i madh shtigjesh

dhe një pistë tjetër të drejton te kjo e fundit, por pika më e mirë për ta dalluar mbetet një stan i vjetër me tulla të kuqe në rrënie e cila gjendet mbi një kodrinë, e ngritur përballë fushës së Pollogut.

Që nga stani, opsioni më i mirë është që të ngjiteni kah livadhet përballë malit Bristavec. Një pistë, ku kalojnë shpesh barinjët është qartësisht e dukshme dhe shkon në këtë drejtim. Do të mundeni ta shfrytëzoni si pikë referimi, dhe atëherë kur pjerrtësia theksohet, kaloni në të majtë përpjetë derdhjes së liqenit. Ky i fundit është njëri nga më të thellët dhe ndoshta më i bukuri i masivit. Thellësia e tij i jep një pamje të errët dhe për këtë arsye edhe quhet liqeni i Zi. Më pak fat, do mund të shihni arusha të zeza.

Maqedonia është në fakt njëri nga shtetet e fundit europian ku kjo kafshë, simbol i jetës së egër, ka mundësi të jetojë akoma në liri. Prezenca e shumë e ulët njerëzore e favorizon si askund tjetër mbijetesën e saj dhe vetëm çmimi i lëkurës së saj dhe prerja e drunjve në mënyrë ilegale i shkaktojnë dëm. Në pranverë, qilima lulesh shtrihen rreth e përqark liqenit dhe sipër, një mjedis shkëmbinjsh dhe kreshtash e shndërrojnë këtë vend në vend magjik. Mali i lartë fillon këtu. Kthimi bëhet nga e njëjta rrugë por keni mundësi gjithashtu të bashkoheni me majën e Bristavecit dhe pastaj të ktheheni nga liqeni i Bogovinës.

Njoftime praktike

- **Zyra turistike** e qytetit të Tetovës mund t'ju japë informata të shumta mbi qytetin dhe rajonin. *Kontakti : Flora Bajrami, përgjegjëse e zyrës, (+389) (0)44.356.630.*

- **Zyra e udhërrëfyesve të Tetovës dhe klubi malor Luboten** mund t'ju ndihmojë mbi motin dhe kushtet për secilën shëtitje apo ngjitje. Nëse nuk keni dëshirë të shkoni vetëm apo keni dëshirë të zbuloni sekretet e malit Sharr, ato janë shoqërues të shkëlqyer (shumica janë anglofonë dhe frankofon). *Kontaktet: Jovan Bozhinovski, kryetar i shoqatës : (+389) (0)75.649.393 apo Dragan Ilievski : (+389) (0)71.247.056.*

Web : <http://www.sharamountainguide.com.mk/>

Web : <http://www.pkljuboten.org> (club de montagne Luboten)

- **Shoqata Eko-Natyra** e specializuar në eko-turizëm propozon gjithashtu aktivitete rreth zbulimit të biodiversitetit në masivin e Sharrit. Është shumë e implikuar me popullatën e fshatrave lokal. *Kontakti: Nexhmedin Halidi : (+389) (0)71.363.764.*

Web : <http://www.ekonatyra.org/>

- **Federata e sportit malor në Maqedoni** e cila gjendet në Shkup është njëri prej vendeve të rrallë ku keni mundësi të merrni informata dhe sidomos karta kualitative. *Kontakti: Konstantin Ciliviri : (+389) (0)71.369.280.*

Web : <http://www.fpsm.org.mk/>

Web : <http://www.macedonianmountainguides.org/>

- Për frankofonët, **Aleanca Franceze në Tetovë** është një vend i pëlqyer ku do të gjeni dokumentacion të mjaftueshëm mbi malin si dhe këshilla të nevojshme.

Contact : (+389) (0)44.351.191

Web : <http://www.aft.org.mk/>

- **Materiali:** Pajisje përkatëse për ngjitje mund të gjeni në Shkup apo në Tetovë, sidomos në butikun Salomon në bulevardin Iliria. Për çdo rast keni kujdes sepse ofertat janë të kufizuara dhe çmimet janë të larta.

Do të kishim dashur të falënderojmë CRET nga Briançoni dhe veçanërisht Yves Fouque për këshillat e ofruara, sikur edhe Pierre Hellion për mbështetjen, gjithë komunën e Tetovës dhe pikërisht, kryetarin e komunës Z. Hazbi Lika dhe këshilltarin e tij, Valmir Aziri, sikur edhe anëtarët e Zyrës për Zhvillim lokal, Flora Bajrami, Darko Bogdanoski, shoqatën Eko-Natyra dhe kryetarin e saj Nexhmedin Halidi, muzeun e Tetovës (pikërisht Nuna), të gjithë anëtarët e klubit Luboten duke filluar nga kryetari i saj Jovan Bozhinovski, Ambasadat e Francës dhe Spanjës dhe vecanërisht Ambasadorin francez Z.Valero dhe ate të Spanjës, konsullin e Spanjës, Hermo dhe Shërbimin për Bashkëpunim dhe Veprim Kulturor të Ambasadës së Francës (sidomos Maud Ramboisee, Anne Segarra dhe Johann Uhres), Federatën Kombëtare Malore dhe posaçërisht Konstandin Civiliri dhe udhërrëfyesit e Gostivarit, Mavrovës dhe Ohrit dhe më në fund Aleancën Franceze në Tetovë, posaçërisht Paul dhe Emilie Chambryn, Faton Sherifin dhe Suzanën të cilët kanë dhënë kontribut për realizimin e këtij libri. Faleminderit gjithashtu Draganit, Marinës , Pierre, dhe të gjithë ato të cilët e gjejnë veten në të.

PIEDS DE PHOTO

- p. 12. Burimet e lumit Pena*
- p. 13. Profili i qafës dhe majës së Kobilicës*
- p. 14. Struktura prej druri i një shtëpie në Shipkovicë*
- p. 14. Vajza të reja duke luajtur me dajre në Gjermë*
- p. 15. Bariu me kopenë e vet afër majës së Lubotenit*
- p. 16. Vështrim i luginës së Pollogut që nga Kalaja e Tetovës*
- p. 18. Vështrim i grafitit në hyrje të qytetit*
- p. 19. Arritja e lakrave në tregun e gjelbër të Tetovës, tregu i përditshëm*
- p. 19. Të ftuarit në një manifestim martesë në kishën e Shën Kirilit dhe Metodit, ku koleksioni i saj ikonash është për tu nënvizuar*
- p. 20. Muri rrethues i Kalesë së Tetovës në dalje kah Lavca*
- p. 22. Shitës kungujsh para Xhamisë së Larme*
- p. 23. Vështrim i kopshteve të Teqesë, me fontanën e Rexhep Pashës së pari dhe zona e haneve të vjetra në fund.*
- p. 24. Kulla e kaltër apo e Fatimës, ku mendohet se ishte vendosur njëra nga vajzat e Pashës e cila ishte shëndoshur në pushimoren e rrethuar të Teqesë.*
- p. 25. Ngjitësit duke nisur nga strehimorja e Lubotenit*
- p. 29. Mali i Lubotenit*
- p. 29. Shpati jugor i Lubotenit që nga Kozja Karpa*
- p. 31. Liqeni i Livadickos*
- p. 33. Shtëpitë tradicionale në hyrje të Belovishtës dhe në qendër të fshatit*
- p. 36. Ujëvarë në Belovishtë*
- p.37. Dhitë e egra afër liqenit Karanikola*
- p. 38. Breshkat tokësore janë akoma prezent në masiv*
- p.38. Shqiponjë duke fluturuar mbi masivin*
- p. 38. Bletë mbi lule*
- p. 39. Ariu i murrmë afër liqenit të Zi*
- p. 41. Vështrim nga fshati Vejcë*
- p. 42. Vështrim nga Xhamia e Vejces.*
- p. 44. Vështrim nga Brodeci*
- p. 47. Dy fëmijë duke luajtur fushim veror në Kobilicë*
- p. 49. Fshatar me fëmijën e vet në fushimin e Kobilicës*
- p. 50. Vështirim nga Masivi I Sharrit*
- p. 51. Fshatari gjatë fushimit veror në Shipkovicë*
- p. 52. Mulliri prej guri afër Neproshtenit*
- p.53. Shtëpi tradicionale me çardak në Belovishtë*

- p.54. *Tharja e specave*
- p.55. *Delet duke j"u bashkëngjitur një vathë afër liqenit të Bogovinjes*
- p.56. *Bariu me qentë e Sharrit*
- p.57. *Shkëmbi i Leshnicës*
- p.57-62. *Arritja në ujëvarat e Leshnicës*
- p.62. *Lirishtë e Leshnicës*
- p.64. *Gruaja duke mbledhur boronica*
- p.66. *Liqeni Skakalo*
- p.66. *Liqeni Karanikola*
- p.67: *Malësor në strehimoren e Lubotenit në vitin 1930*
- p.68: *Te rinjtë në Titov Vrv 1933*
- p. 69: *Strehimi i Lubotenit 1931*
- p. 69 : *Skijim në Popova Shapka 1938*
- p. 70: *Vështrim nga qendra Popova Shapka dhe fshatit homonim në fund.*
- p. 70: *Mbi Popova Shapkën*
- p.73: *Titov Vrvi*
- p.77. *Lesnica e epërme*
- p.78. *Produktet e freskëta sezonale janë bazat e kuzhinës maqedonase.*
- p.79. *Distilimi i kumbullave në Belovishtë*
- p.79. *Gruaja duke përgatitur ajvar në Tetovë*
- p.81 .*Përgatitja e kafes turke në fushimin veror në Shipkovicë*
- p.82. *Vështrim i masivit(lartë) dhe të liqenit të zi (poshtë)nga maja Bristavec*
- p.82. *Arritja e një kopeje në liqenin e Bogovinjes.*
- p.85. *Vështrim nga Turku i Vogël gjatë rrugës e cila drejton në liqenin e Bogovinjes*
- p.87. *Liqeni i Bogovinjes, liqeni më i madh i masivit.*
- p.89. *Përçarqet e liqenit te zi ruajnë një florë dhe faunë shumë të pasur*
- p.90. *Ariu i murrme afër liqenit te Zi*
- p.91. *Liqeni i Zi*